

MAVZU: JANUBIY AMERIKA MATERIGI RELYEFI

REJA:

- 1. Materik rel'efining o'ziga xos
xususiyatlari**
- 2. Materikning tekislik va tog'lik rel'ef
komponentlariga tavsif**

1.Materik rel'efining o'ziga xos xususiyatlari

Janubiy Amerika yer yuzasining tuzilishi Shimoliy Amerikaning yer yuzasi tuzilishiga o‘xshab ketadi. Materikning eng chekka g‘arbiy va shimoliy qismida qirg‘oq bo‘ylab **9000 km** masofaga cho‘zilgan *And tog‘tizimi* joylashgan. Uning Atlantika okeani sohillariga yaqin joylashgan sharqiy qismini **Gviana, Braziliya va Patagoniya yassi tog‘liklari** egallagan.

Janubiy Amerikaning **45 %** ga yaqin hududi *Amazonka, Orinoko, Markaziy, Gviana* kabi pastekisliklardan tashkil topgan.

Materikning hozirgi relyef shakllarining hosil bo‘lishida *yangi tektonik harakatlarning* roli katta. Bu harakatlar materikning geosinklinal *g‘arbiy tog‘lik mintaqasi* hamda *sharqiy tekislik va yassi tog‘lik mintaqasiga* ham o‘z ta’sirini ko‘rsatgan. Natijada turli xil morfologik strukturalarga ega bo‘lgan yirik **relyef shakllari** vujudga kelgan.

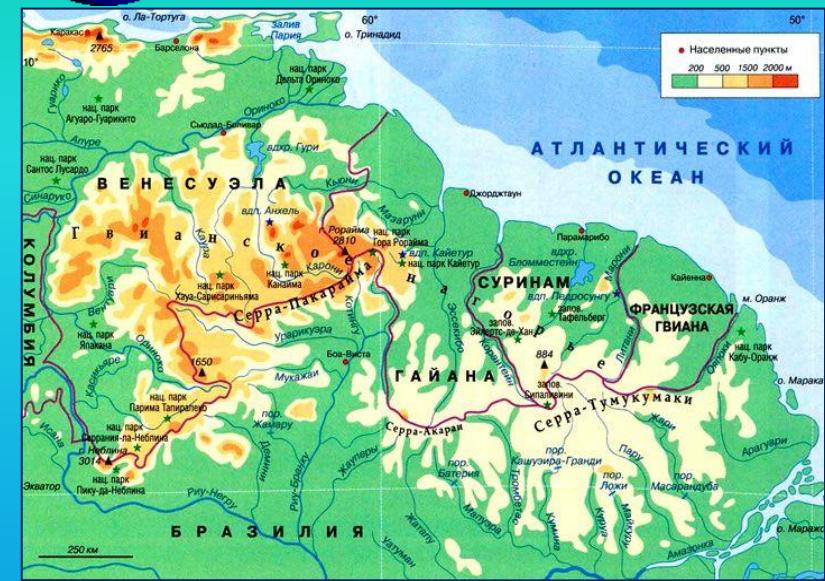
Janubiy Amerika taraqqiyot tarixi geotektonik strukturasiga ko‘ra ikkita yirik qismga: platformali strukturadan tarkib topgan **Andsiz Sharqqa** va geosinklinal mintaqadan tashkil topgan **Andli G‘arbgan** bo‘linadi. Har ikkala geotektonik yirik region relyef shakllarining vujudga kelish tarixiga va hozirgi relyef xususiyatlariga ko‘ra bir qator morfostruktura oblastlarga bo‘linadi.

2. Materikning tekislik va tog'lik rel'ef komponentlariga tavsif

Andsiz Sharq Janubiy Amerika va Patagoniya platformalarining geostrukturasiga va hozirgi relyef shakllariga mos keladigan antekliza va sinkliza morfostruktura oblastlaridan tarkib topgan. Janubiy Amerika platformasining antekliza va sinkliza morfostruktura oblastlari Gviana va Braziliya yassi tog'liklaridan iborat.

Gviana yassi tog‘ligi

platformaning
shimoliy qismidagi
ko‘tarilma bo‘lib, u
uncha katta
bo‘limgan **Essekibo**
va yuqori Orinoko
sinklizalari bilan
uchta massivga
bo‘lingan: sharqiy,
markaziy va g’arbiy

Sharqiy massivda

mezozoyda to‘plangan cho‘kindi jinslar to‘liq yuvilib ketgan. Uning markaziy qismidagi bo‘ylama yoriqlarda *vertikal ko‘tarilishlar va parchalanishlar* yuz berib, *baland massivlar va tektonik erozion cho‘kmalar* hosil bo‘lgan.

Sharqiy massivning eng baland joyi uning shimoliy qismida joylashgan *Vilgelmin (1281 m)* tog‘idir.

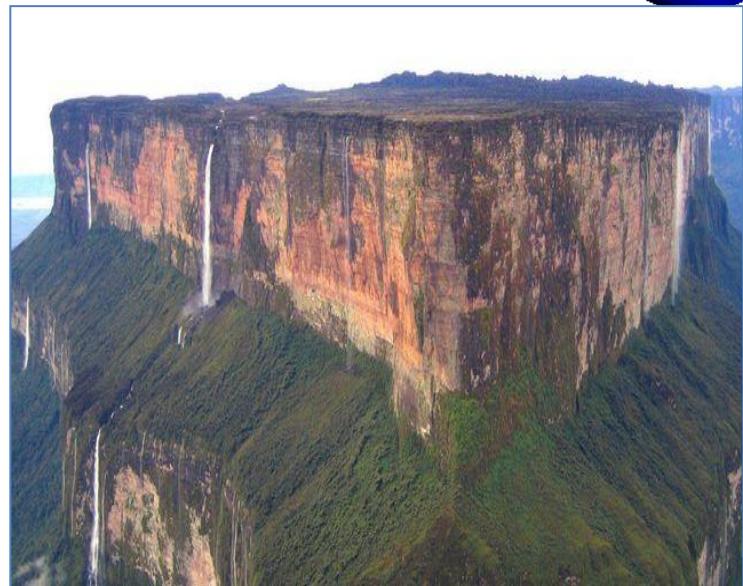

Markaziy massivda tektonik yoriqlar va vertikal harakatlar qalqonning shimoliy qismining *keskin tik ko 'tarilishiga* va janubiy qismining *nishab bo 'lishiga* ta'sir etgan. Markaziy massiv **Serra-Pakaraima** tik yonbag'irli tizmalardan, qoldiqqli tog' massivlaridan, jumladan **Gviana yassi tog'ligining baland nuqtalari bo'lgan La-Neblina (3014 m), Rorayma (2810 m)** tog'laridan, peneplenlashgan *kristalli platolardan* tarkib topgan.

G‘arbiy massiv plita shaklida bo‘lib, uning kembriygacha bo‘lgan zamini uchlamchi davrning *kontinental yotqiziqlari* bilan qoplangan.

Balandligi **910 м** gacha ko‘tarilgan **Pardaos massivida** bo‘r davrining qumtoshlari orollar shaklida ko‘tarilgan. Zinapoyasimon shaklga ega bo‘lgan g‘arbiy plato asta-sekin *Orinoko va Amazonka sinklizalari* tomon pasayib boradi.

Braziliya yassi tog‘ligi.

Janubiy Amerika platformasining eng yirik ko‘tarilmalaridan biri bo‘lib, geostruktura jihatdan bir qator antekliza va sinklizalardan tarkib topgan.

Bu morfostruktura oblast relyefining shakllanishida uzoq davom etgan yemirilish, peneplenizasiya, yotqiziq jinslarni yuvib ketish, yangiko‘tarilishlar kabi jarayonlar asosiy rol o‘ynagan.

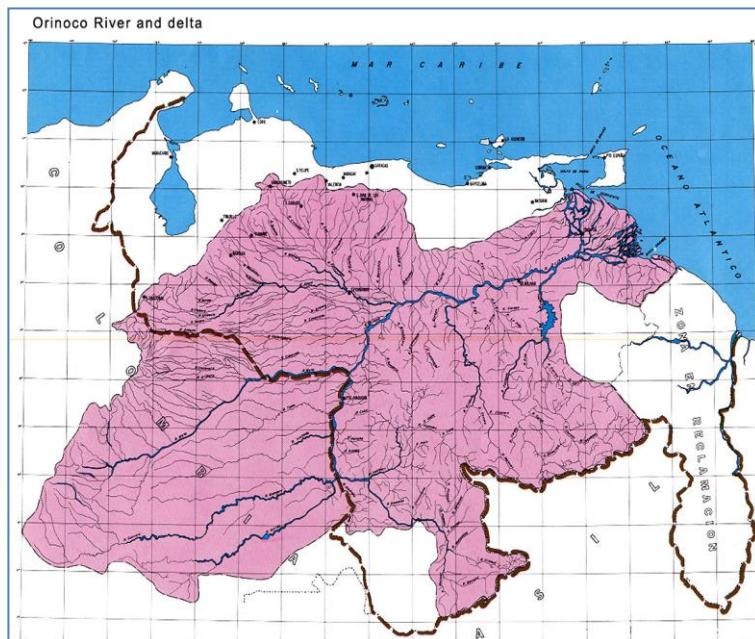
Braziliya yassi tog‘ligining Atlantika okeani tomon qaragan *sharqiy va janubi-sharqiy qismida* baland ko‘tarilgan uzilmalar sohil bo‘ylab cho‘zilgan va kuchli parchalangan. Bu uzilmalar balandligi **2000-2800 м** keladigan *Serra Jeral, Serra-du-Mar, Serra-da-Mantikeyra, Serra-du-Espinyasu* tizmalari va *Borborema* platosini hosil qiladi. Tizmalarning cho‘qqilarini *Bandeyra (2890 м), Itambe (2033 м), Igreja (1808 м)* baland ko‘tarilgan.

Braziliya yassi tog‘ligining *markaziy, g‘arbiy va shimoliy qismlari uning sharqiy va janubi-sharqiy qismiga nisbatan ancha past.* Bu yerda o‘rtacha balandligi **500-800 m** dan oshmaydigan *Serra-Dorada, Serra-du-Ronnador, Serra-dus-Paresis, Serra-Formoza, Serra-du-Kashimbu* kabi tog‘lar va kristall zaminli *Matu-Grosu* platosi joylashgan.

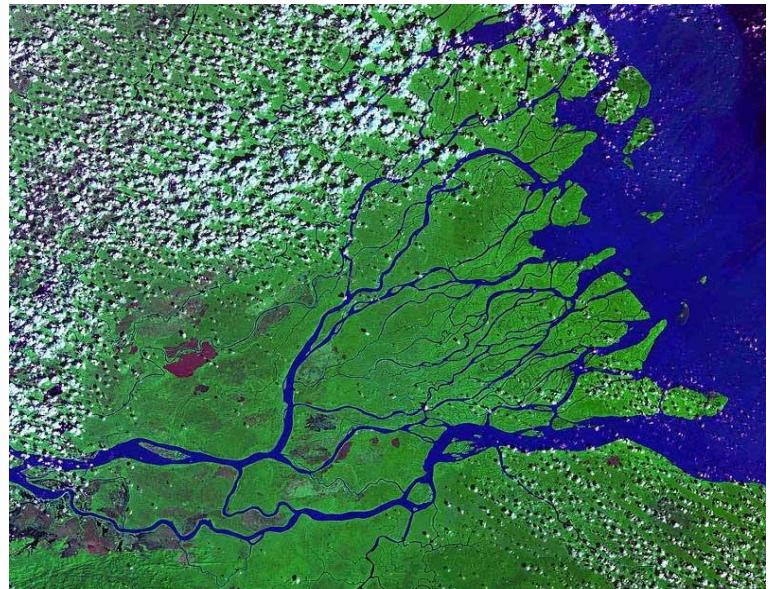
Orinoko pastekisligi. Karib Andi tog‘lari bilan Gviana yassi tog‘ligi oralig‘idagi mezozoyning oxirida vujudga kelgan tektonik bukilmada tarkib topgan. U dengiz yotqiziqlari va kontinental yotqiziqlar bilan to‘ldirilgan. Orinoko pastekisligi **Lyanos Orinoko** pastekisligi deb ham ataladi. Lyanos Orinoko yer yuzasining tuzilishiga va nishabligiga ko‘ra ikkita geomorfologik qismga: G‘arbiy **Past Lyanos** va sharqiy **Baland Lyanos** deb ataladi.

Past Lyanos pastekislikning
g‘arbiy qismini ishg‘ol etib,
Guariko va Meta
daryolarining oralig‘ida
joylashgan. Okean sathidan
atigi **40 m** baland
ko‘tarilgan, Karib Andi
etaklari yaqinida yer yuzasi
150-200 m balandlikkacha
ko‘tarilgan. *Tog ‘ etagi*
yoyılma konussimon
vodiylar bilan kuchli
kesilgan.

Baland Lyanos pastekislikning *Guariko daryosidan sharqdagi qismini* egallagan. U g‘arbiy qismga nisbatan baland va **dengiz yotqiziqlari** bilan qoplangan, yuza qismi **denudasion tekislikdan** iborat. Daryo vodiylari bilan kesilgan va balandligi **200-300 м** keladigan platolarga bo‘lingan. Bu platolarni mahalliy xalq **“mesas”** deb ataydi. Orinoko daryosi Atlantika okeaniga quyilish joyida pastqam, tekis va botqoqlangan **del’ta** hosil qilgan.

Амазонская низменность.

Amazonka pastekisligi.

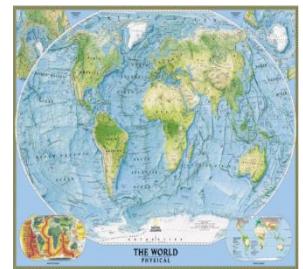
Amazonka pastekisligi materik platformasining eng

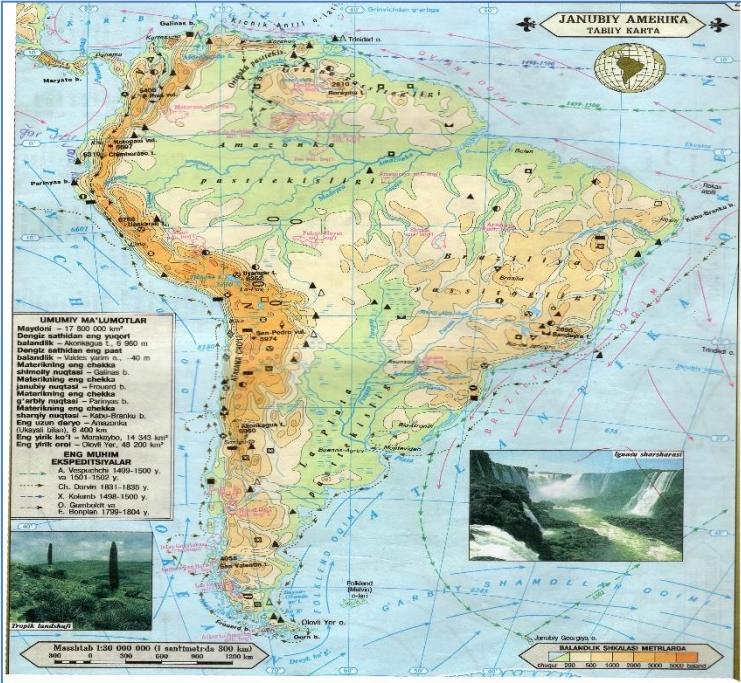
yirik va qadimiy sinklizasida tarkib topgan.

Uning g‘arbiy qismi And geosinklinal oblastining chekka bukilgan tektonik stukturasi bilan tutashgan.

Shimolda Gviana va janubda Braziliya yassi tog‘liklari bilan chegaralangan.

Amazonkaning g‘arbiy qismi ancha past, tekis, Amazonka daryosining o‘rta oqimida, *Manaus* shahri yaqinida *pastekislikning yuzasi* okean sathidan **26 m** baland. And tog‘ etaklarida balandlik **150 m** gacha yetadi. Bu qismda daryo vodiylari chuqr kesilmagan.

Географическое положение.

Amazonka pasttekisligining sharqiy qismi daryo vodiylari bilan chuqur kesilgan, daryo oraliqlari **150-300 м** gacha platolar hosil qiladi.

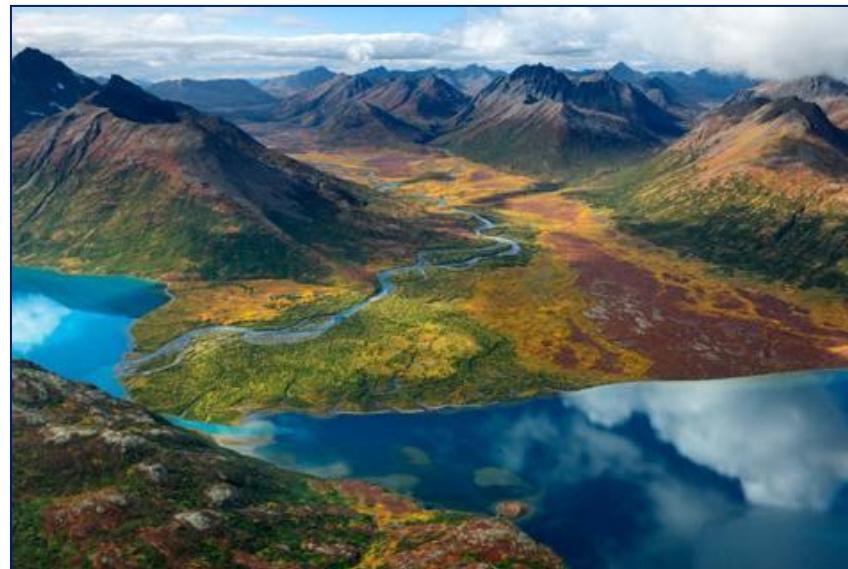
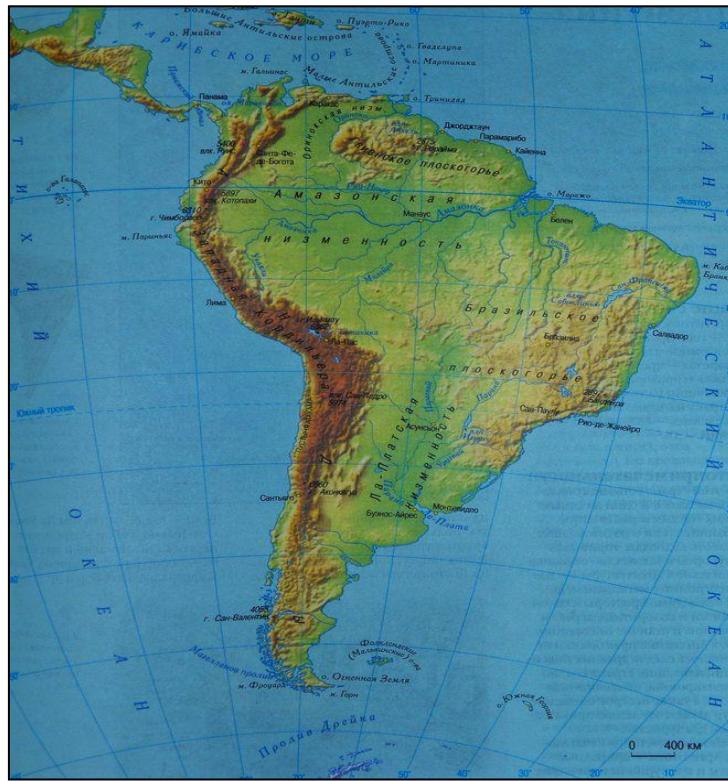
Pastekislikning shimoliy va janubiy qismlarida **kristall jinsli galqonlar** yassi tog‘liklar bilan tutashadi. Amazonka irmoqlarining yuqori oqimlari chuqur kesilgan **vodiylarida qadimiy kristall jinslar ochilib, ostonalar hosil qilgan.**

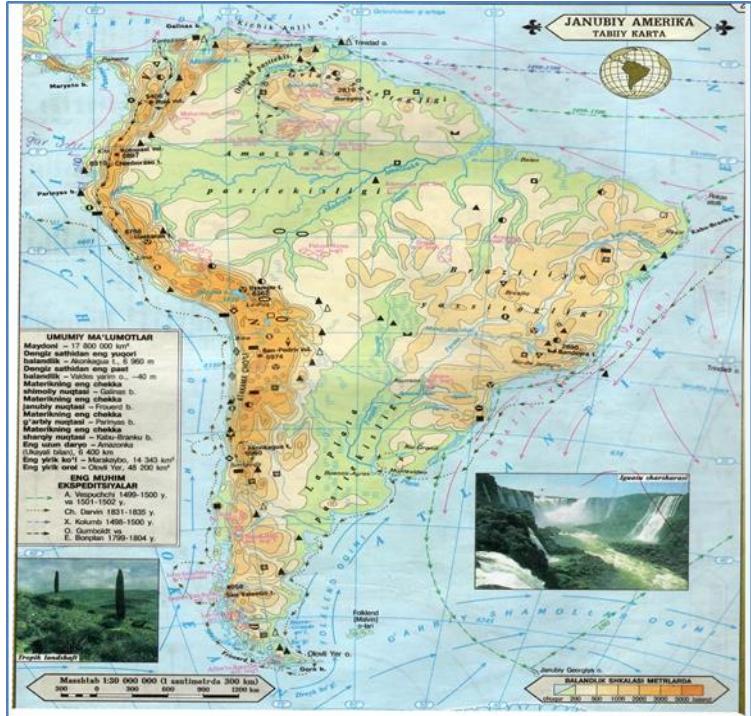
Pastekislikning g‘arbiy va janubi-g‘arbiy qismlari uchun relyefning ko‘tarilish tendensiyasi xarakterli.

Markaziy tekisliklar.

Paragvay, Parana va Uruguay
daryo havzalarida, Janubiy
Amerika platformasining
bukilgan qismida, And tog‘lari
bilan Braziliya yassi tog‘ligi
oralig‘ida joylashgan. Bu
tekislik meridional ravishda
shimoldan janubga tomon katta
masofaga cho‘zilgan. Uning
morfostrukturasi **Gran-Chako,**
Mamore-Boni tekisliklaridan
hamda **La-Plata**
pastekisligidan tarkib topgan.

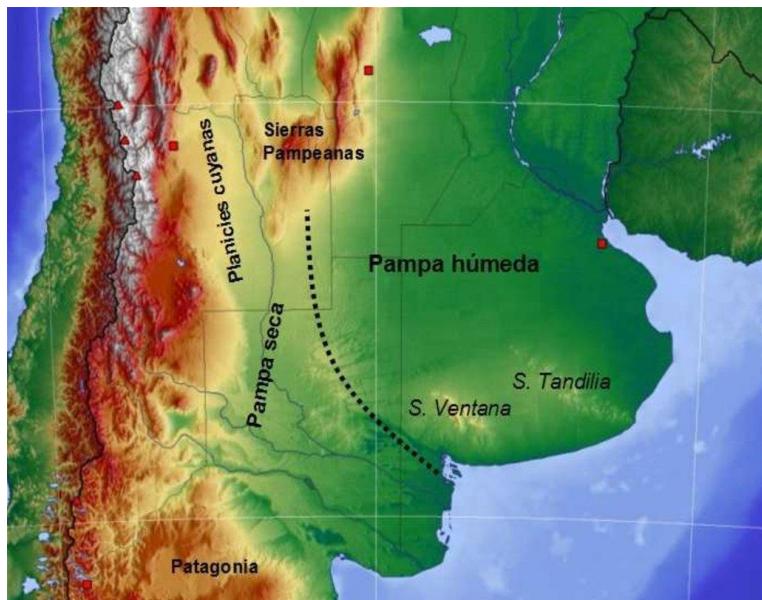
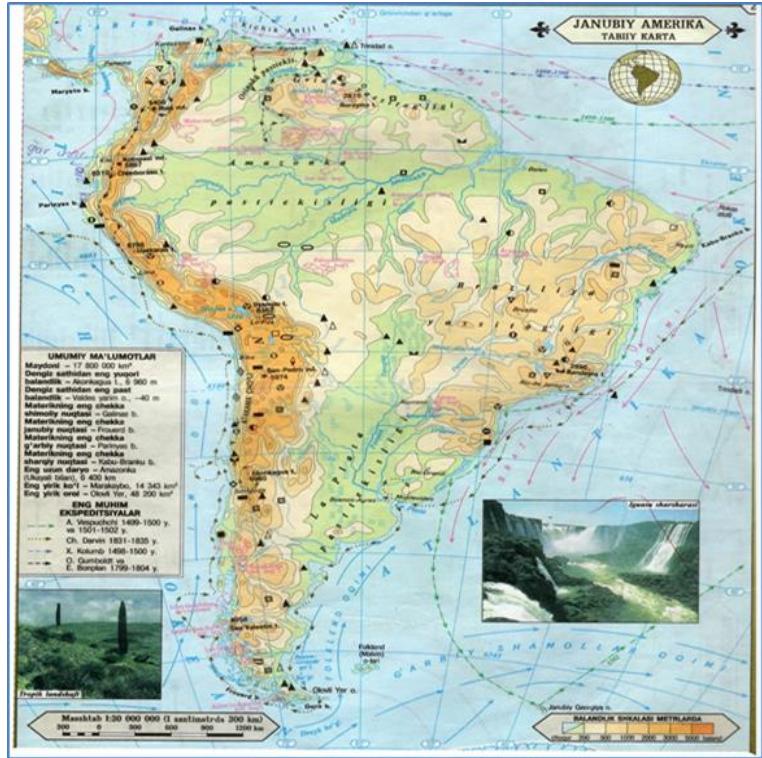
La-Plata pastekisligi. Markaziy tekisliklarning eng past, botqoqlangan qismi bo‘lib, u Janubiy Amerika platformasiga qarashli sinklizaning katta qismi hisoblanadi. Pastekislik

Braziliya yassi tog‘ligi, And tog‘lari va Pampa Serralarida
yemirilgan tog‘ jinslarini daryo suvlari yordamida oqizib kelib yotqizishi tufayli hosil bo‘lgan.

Pampaning janubi-sharqiy qismida qoldiqli tog‘ massivlari – *Pampa Serralari* joylashgan bo‘lib, ular *Buenos-Ayres Serralari* deb ham ataladi.

Kordil'erabo‘yi va Pampa Serralari balandligi **2000 m dan 6000 m** gacha ko‘tarilgan platformaning chekka qismida neogendagi vertikal harakatlar natijasida vujudga kelgan. Ularning hosil bo‘lishida And geosinklinal zonasida sodir bo‘lgan al’p burmalanishing roli katta. Tog‘ tizmalari oralig‘ida kontinental yotqiziqlar bilan to‘lgan cho‘kmalar mavjud, uning bir qismi And tizimi tarkibiga kiritiladi.

Patagoniya yassi tog‘ligi.

Materikning eng janubi-sharqiy qismida joylashgan va *gertsin burmalanishida vujudga kelgan platformani* tashkil etadi. Relyef shakllarida zinapoyasimon platolar mavjud. Yassi tog‘likning g‘arbiy qismi *And geosinklinali* ta’sirida bo‘lganligi uchun **2000 m** balandlikkacha ko‘tarilgan. Qolgan qismining o‘rtacha balandligi **1000-1500 m** atrofida, Atlantika okeani qirg‘oqlarida tik yonbag‘irlari *jarliklar* hosil qilgan.

AND TOG'LARI.

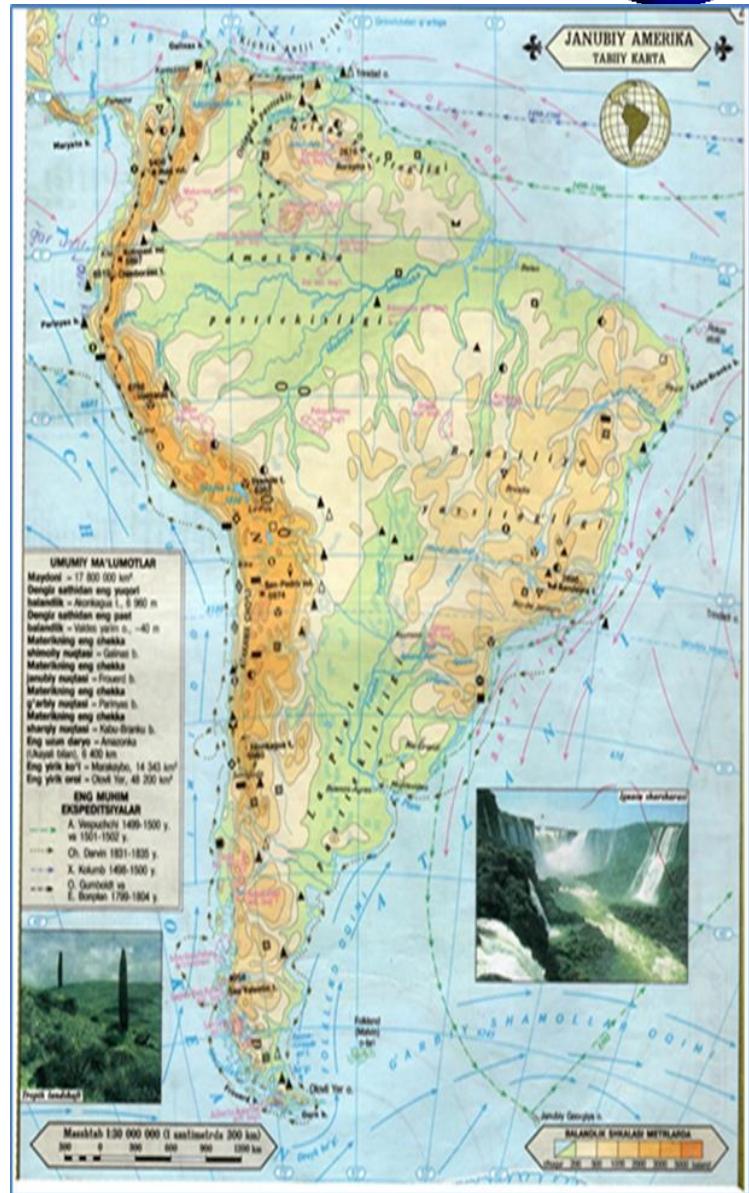
Materikning shimoliy va g'arbiy qismida joylashgan **Andli G'arb** Andsiz Sharqqa nisbatan tektonik va morfologik jihatdan juda murakkab tuzilgan. Tog'tizimi bir-biriga parallel ravishda joylashgan *orografik zonalardan, ichki platformadan va tektonik cho'kmalardan* tarkib topgan. Tinch okeani sohillarida uncha baland bo'limagan platosimon **Qirg'oq Kordil'era tizmalari** joylashgan.

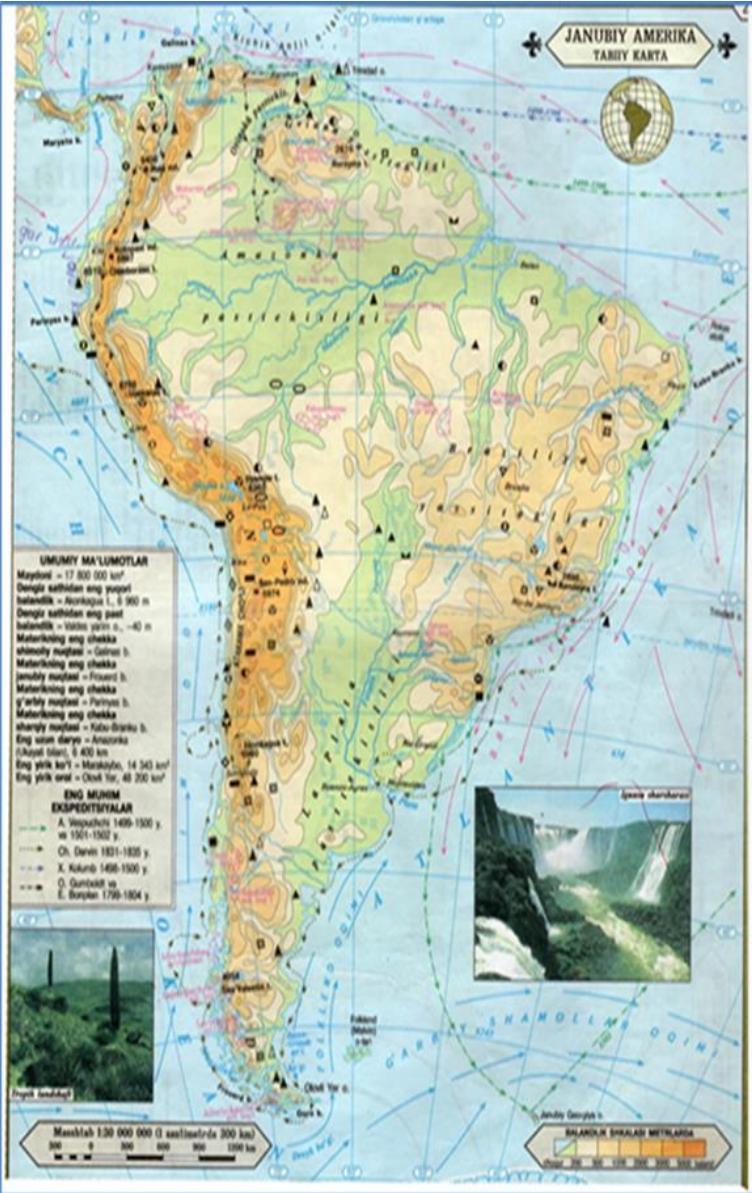

And tog‘ tizimining asosiy qismi mezozoy va kaynozoyda yuz bergen burmalanishlar jarayonida shakllangan. Tog‘larning tuzilishida so‘ngan va harakatdagi vulkan (49 ta harakatda, 35 ta so‘ngan) jinslari katta rol o‘ynaydi. Vulkanlarning geografik tarqalishi And tizimi bo‘ylab bir xil emas. Ularning keng tarqalgan qismlari **Ekvador Andi, Markaziy And (13° va 29° j.k. oralig‘i) hamda 32° j.k dan to materikning janubigacha bo‘lgan qismi, ya’ni Chili-Argentina Andi va Patagoniya Andi hisoblanadi.**

And tog‘lari bir-biriga *parallel* joylashgan va uzoq masofaga cho‘zilgan *tog‘ zanjirlarini*, ular tutashgan joylarda eng baland *tog‘ cho‘qqilarini* *va tog‘ tugunlarini* hosil qiladi. Tog‘ cho‘qqilari orasida **so‘ngan** va **harakatdagi** vulkanlar ko‘pchilikni tashkil etadi.

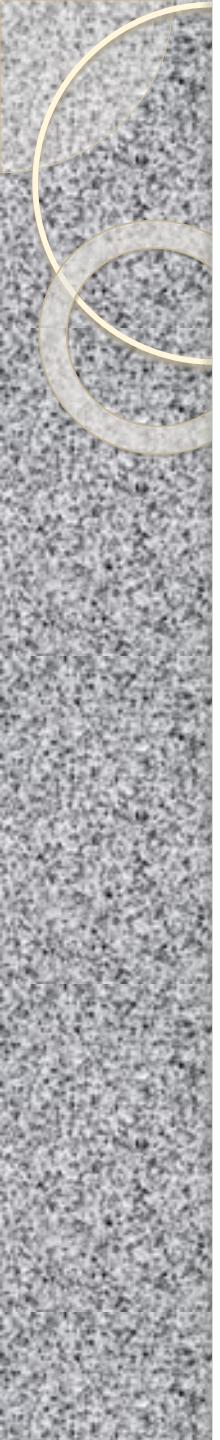
Akonkagua tog'i 6960 m
balandlikkacha ko'tarilgan.
Ular *And yassi tog'liklari*
yoki Punalar deb ataladi.
Punalarning yuzasi okean
sathidan **3500-4500 m**
balandlikda joylashgan.
And tog' tizimidagi
ko'pchilik cho'qqilarning
va vulkanlarning balandligi
6000 m dan oshadi va hatto
7000 m gacha yetadi.

**And tog‘ tizimi
tarkibida 7 ta
morfostruktura
oblastini ajratadi:**

- 1. Karib Andi.***
- 2. Shimoli-G‘arbiy And.***
- 3. Ekvador Andi.***
- 4. Peru Andi.***
- 5. Markaziy And.***
- 6. Chili-Argentina Andi.***
- 7. Patagoniya Andi***

*Эътиборингиз учун
рахмат!*